



# SİMETRİK İLETİŞİM ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

Cilt: 3 - Sayı: 4 - ISSN: 2667 - 5692 - Periyot: Yılda 2 Sayı



**JOURNAL OF SYMMETRIC COMMUNICATION RESEARCH**

**JULY 2024**

**Volume:3 Number: 4**

**ISSN: 2667-5692 Periyot: Yılda 2 Sayı**



**SİMETRİK İLETİŞİM ARAŞTIRMALARI DERGİSİ**

**TEMMUZ 2024**

**Cilt: 3 Sayı: 4**



## SAHİBİ

Simetrik İletişim Platformu

### **BAS EDİTÖR**

Doç. Dr. Ercan AKTAN

### **EDİTÖR YARDIMCISI**

Prof. Dr. Veysel ÇAKMAK

### **YAYIN KURULU**

Prof. Dr. Fuat USTAKARA

Doç. Dr. Cihan BECAN

Doç. Dr. Ali KORKMAZ

### **DANIŞMA KURULU**

Prof. Dr. Mustafa AKDAĞ (Erciyes Üniversitesi)  
Prof. Dr. Abdülrezak ALTUN (Ankara Üniversitesi)  
Prof. Dr. Caner ARABACI (KTO Karatay Üniversitesi)  
Prof. Dr. Ümit ARKLAN (Süleyman Demirel Üniversitesi)  
Prof. Dr. Ahmet AYHAN (Akdeniz Üniversitesi)  
Prof. Dr. Bünyamin AYHAN (Selçuk Üniversitesi)  
Prof. Dr. Ömer BAKAN (Selçuk Üniversitesi)  
Prof. Dr. Şükrü BALCI (Selçuk Üniversitesi)  
Prof. Dr. Onur BEKİROĞLU (19 Mayıs Üniversitesi)  
Prof. Dr. Muharrem ÇETİN (Kastamonu Üniversitesi)  
Prof. Dr. Yıldız Dilek ERTÜRK (İstanbul Üniversitesi)  
Prof. Dr. Göksel GÖKER (Fırat Üniversitesi)  
Prof. Dr. Uğur GÜNDÜZ (İstanbul Üniversitesi)

Prof. Dr. Himmet HÜLÜR (Ankara H. B. Veli Üniversitesi)  
Prof. Dr. Metin IŞIK (Sakarya Üniversitesi)  
Prof. Dr. Naci İSPİR (Atatürk Üniversitesi)  
Prof. Dr. Ahmet KALENDER (Selçuk Üniversitesi)  
Prof. Dr. Ece KARADOĞAN DORUK (İstanbul Üniversitesi)  
Prof. Dr. Abdullah KOÇAK (Selçuk Üniversitesi)  
Prof. Dr. Seda MENGÜ (İstanbul Üniversitesi)  
Prof. Dr. M. Nejat ÖZÜPEK (Selçuk Üniversitesi)  
Prof. Dr. Nilüfer SEZER (İstanbul Üniversitesi)  
Prof. Dr. Ahmet TARHAN (Selçuk Üniversitesi)  
Prof. Dr. Ali Murat VURAL (İstanbul Üniversitesi)  
Prof. Dr. Emine YAVAŞGEL (İstanbul Üniversitesi)  
Doç. Dr. Özgür SELVİ (Kırıkkale Üniversitesi)

### **Kapak Tasarımı:**

**Yayın Tarihi:** Temmuz 2024

**Dergi Adresi:** <https://dergipark.org.tr/tr/pub/siad>

Simetrik İletişim Araştırmaları Dergisi, hakemli bir akademik dergidir. Dergimiz; Academic Researches Index, Academic Resource Index, Advanced Sciences Index, Asos İndeks, CiteFactor, Index of Academic Documents, Scientific Indexing Services ve WorldCat tarafından taranmaktadır. Ocak ve Temmuz aylarında olmak üzere yılda iki kez yayımlanır. Dergide yayımlanan çalışmaların sorumluluğu yazar(lar)ına aittir. Kaynak göstermeden alıntı yapılamaz.



Cilt: 3 Sayı: 4

**Bu Sayının Hakemleri**

Doç. Ahmet Tuncay ERDEM (Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi)

Doç. Ekin Kadir SELÇUK ((Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi)

## İÇİNDEKİLER

159-173 **Sosyal Medya Kullanıcılarının Klaktivizm Davranışlarının Analizi: BAİBÜ Öğrencileri Üzerine Bir İnceleme**

Doğukan BEYKOZ

[beykandoğukan@hotmail.com](mailto:beykandoğukan@hotmail.com)

## Araştırma Makalesi

Gönderim Tarihi: 20.05.2024 Yayına Kabul Tarihi: 23.07.2024

Sosyal Medya Kullanıcılarının Klikativizm Davranışlarının Analizi:

BAİBÜ Öğrencileri Üzerine Bir İnceleme

Doğukan Beykoz\*

### Öz

İletişim teknolojilerinin hızla gelişmesi ve yaygınlaşması bireylerin günlük yaşam pratiklerinde de birtakım dönüşümleri beraberinde getirmektedir. Söz konusu dönüşümlerden öne çıkan ise kuşkusuz sosyal medya kullanımının giderek artmasıdır. Çok sesliliğin ve görece fikir paylaşım hürriyetinin yaşandığı dijital ortam, aktivist hareketlerin dönüşüme girmesine olanak sağlamaktadır. Geleneksel aktivizmin dijitalleşmeye paralel yaşadığı dönüşüm Aktivizm 2.0 olarak ifade edilen dijital aktivizmi ortaya çıkarmıştır. Günümüzde sosyal medya kullanıcıları tarafından sıklıkla tercih edilen dijital aktivizm giderek çeşitlenmiştir ve farklı türleri ve eylemsel çeşitliliğiyle ilgi çekici hale gelerek, çalışmalara konu olmuştur. Dolayısıyla dijital ortam kullanıcıların davranış analizlerinin gerçekleştirilmesi, irdelenmesi ise önem arz etmektedir. Gerçekleştirilen çalışmanın amacı, sosyal medya kullanıcılarının bir dijital aktivizm türü olan klikativizm davranışlarının analizini yapabilmek ve elde edilen veriler doğrultusunda değerlendirmeler gerçekleştirebilmektir. Klikativizm, bireylerin karşı karşıya kaldıkları bir olaya ilişkin web tabanlı sosyal medya platformları, imza kampanyası yürüten internet siteleri, blog sayfaları vb. platformlar aracılığıyla fazla bir çaba göstermeksizin sanal bir eylemsel davranış gösterme biçimidir. Çalışmada bir nitel veri toplama türü olan yarı yapılandırılmış mülakat tekniği tercih edilmiştir. Böylelikle sosyal medya kullanıcıların klikativizm davranışlarının detaylı ve derinlemesine analizini gerçekleştirmek hedeflenmektedir. Araştırmanın evrenini sosyal medya kullanıcıları oluştururken, örneklem olarak ise Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi (BAİBÜ) lisansüstü öğrencileri seçilmiştir. 10 lisansüstü öğrencisi ile 9 Mart – 20 Mart tarihleri arasında yüz yüze görüşmeler gerçekleştirilmiştir. “Sosyal medya kullanıcılarının klikativizm davranışlarındaki temel motivasyon nedir?” araştırma sorusundan hareket edilen çalışmada, katılımcıların dijital aktivist eylemi gerçekleştirmelerindeki motivasyonun sorunun çözümüne katkıda bulunmak olduğu saptanmıştır. Sosyal medya kullanımının giderek yaygınlaşması ve artmasıyla beraber dijital aktivist eylemlerin çeşitleneceği, değişimlere

\* Tezli Yüksek Lisans Öğrencisi, BAİBÜ, [beykozdogukan@hotmail.com](mailto:beykozdogukan@hotmail.com) Orcid: [orcid.org/0009-0007-9330-3455](https://orcid.org/0009-0007-9330-3455)

ATIF: Beykoz, D. (2024). Sosyal Medya Kullanıcılarının Klikativizm Davranışlarının Analizi: BAİBÜ Öğrencileri Üzerine Bir İnceleme. 3 (4): 159-173.

uğrayacağı öngörüsüyle gerçekleştirilen çalışmanın söz konusu alanda yapılacak yeni çalışmalara ışık tutacağı düşünülmektedir.

**Anahtar Kelimeler:** *Dijital Aktivizm, Kliktivizm, Slaktivizm, Aktivizm Türleri*

### **Analysis of Social Media Users Clicktivism Behaviors: A Study on BAIBU Students**

#### **Abstract**

The rapid development and widespread use of communication Technologies brings about some transformations in the daily life practices of individuals. The most prominent of these transformations is undoubtedly the increasing use of social media. The digital environment, with its plurality of voices and relative freedom to share ideas, enables activist movements to transform. The transformation of traditional activism in parallel with digitalization has led to the emergence of digital activism, referred to as Activism 2.0. Today, digital activism, which is frequently preferred by social media users, has become increasingly diversified and has become the subject of studies by becoming interesting with its different types and action diversity. Therefore, it is important to analyze and examine the behavior of digital media users. The aim of this study is to analyze the behaviors of social media users' clicktivism, which is a type of digital activism, and to make evaluations in line with the data obtained. Clicktivism is a way of showing a virtual action behavior without much effort through web-based social media platforms, petitioning websites, blog pages, etc. regarding an event that individuals face. Semi-structured interview technique, which is a qualitative data collection type, was preferred in the study. Thus, it is aimed to conduct a detailed and in-depth analysis of social media users' clicktivism behaviors. While the population of the study consists of social media users, Bolu Abant İzzet Baysal University (BAİBÜ) graduate students were selected as the sample. Face-to-face interviews were conducted with 10 graduate students between March 9 and March 20. In the study, which was based on the research question "What is the main motivation of social media users' clicktivism behaviors?", it was determined that the motivation of the participants in performing digital activist action was to contribute to the solution of the problem. It is thought that the study, which was carried out with the prediction that digital activist actions will diversify and undergo changes with the widespread and increasing use of social media, will shed light on new studies to be conducted in the field in question.

**Keywords:** *Digital Activism, Kliktivizm, Slaktivizm, Types of Activism*

## Giriş

1990'lı yıllarla beraber bireylerin hayatlarına dahil olan internet, toplumları derinden etkilemiş ve ulusların birbirleriyle olan etkileşimlerini artırarak küreselleşmeye de önemli katkılarda bulunmuştur. Web1.0 ile başlayan internet kullanımı önceleri kullanıcıların pasif olduğu bir uygulama alanına sahipken, Web2.0 ile kullanıcıların artık aktif olarak yer aldıkları bir sürece evrilmiştir. Kullanıcıların aktif oldukları süreç ise beraberinde sosyal medya platformlarının hızla yaygınlaşmasına olanak sağladığı gibi etkileşimi de yaygınlaştırarak bireylerin sanal dünyada sosyalleşmesine katkıda bulunarak, enformasyon aktarımını pozitif yönde etkilemiştir. Dijitalleşmeyle geniş kitlelere ulaşımın hızlı ve yaygın biçimde gerçekleşmesi çok sesliliği desteklemiş ve bireylerin hayatın olağan akışı içerisinde karşı karşıya kaldıkları meselelere ilişkin görüş ve düşüncelerini aktarabilecekleri yeni mecraları da beraberinde getirmiştir. Aktivizm faaliyetleri de günümüzde yaşam pratiklerinin değişimlerine paralel olarak evrilerek, yeni faaliyetler çerçevesinde çeşitlenmektedir. Geleneksel aktivizm türleri arasında; protesto, yürüyüş, oturma eylemi, grev vb. yer almaktayken, dijitalleşmenin etkisiyle yaşanan Web 2.0 çağıyla aktivistler, seslerini daha yaygın, daha etkili ve daha kolay duyurmak için web tabanlı platform ve uygulamaları kullanmaya başlamışlardır. Yaşanan bu durum ise beraberinde Aktivizm 2.0 çağının ortaya çıkmasını sağlamaktadır. Bahsedilen yeni dönemde aktivizm hareketleri; online imza kampanyaları, sanal mitingler, sosyal medya farkındalık kampanyaları vb. faaliyetlerle kendini göstermektedir. Günümüzde toplumun geniş kesimlerinin sosyal medya kullanıcısı olduğu göz önünde bulundurulduğunda dijital aktivizm eylemliliğine katkılarının ne düzeyde gerçekleştiği, motivasyonlarının ne olduğu, hangi duygu bağlamında bu eylemlilik halinde buldukları gibi noktalar merak konusu olmaktadır

Literatür incelendiğinde, (Gürel ve Nazlı, 2019), (Yılmaz ve ark., 2015), (Karagöz, 2013) çalışmaların yer aldığı görülmektedir. Gürel ve Nazlı'nın (2019) çalışmaları neticesinde elde edilen verilerde, dijital aktivizm kampanyalarının başlatıcılarının sosyal medya kullanıcıları olduğu saptanırken, Yılmaz ve ark.'nın (2015) çalışmalarının neticesinde ise sosyal medya kullanıcısı olan ve dijital aktivist hareketlere katılan bireylerin kendilerini çözümün bir parçası olarak gördükleri dile getirilmektedir. Karagöz'ün (2019) gerçekleştirdiği çalışmasında elde ettiği veriler ışığında dijital aktivist eylemler doğrultusunda her bireyin online imza kampanyaları başlatma imkanına sahip olduğu saptanarak, ifade özgürlüğünün sınırlarının genişletildiği ancak dijital aktivizm hareketlerinin beraberinde dijital tembelliği de getirdiği belirtilmektedir.

Gerçekleştirilen çalışmanın amacı; üniversite öğrencilerinin klicktivizm davranışlarının analizini saptamak ve değerlendirme yapmaktır. "Sosyal medya kullanıcılarının klicktivizm



davranışlarındaki temel motivasyon nedir?” araştırma sorusunun cevaplandırılabilmesi için Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi (BAİBÜ) İletişim Bilimleri lisansüstü öğrencileri seçilmiştir. İletişim dersleri görmüş olan İletişim Bilimleri öğrencilerinin diğer sosyal medya kullanıcılarından iletişim bağlamında daha yüksek algıya sahip olmaları beklenmektedir. İletişim teknolojilerinin gelişmesine paralel olarak henüz yeni bir alan olarak karşımıza çıkan dijital aktivizm; çeşitleri, uygulanabilirliği, çok sesliliğe katkısı vb. hususlar bağlamında önümüzdeki süreçlerde yeni çalışmalara konu olabileceği için önem teşkil etmektedir. Dolayısıyla gerçekleştirilen çalışmada kullanılan yöntem olarak yarı yapılandırılmış mülakat tekniğinin seçilmesi katılımcıların cevaplarının irdelenebilmesi bağlamında önem teşkil ettiği gibi literatüre katkı sunması ve gelecek çalışmalara ışık tutması hedeflenmektedir.

### 1. Dijital Aktivizm ve Dijital Aktivizm Türleri

Hızla gelişen teknoloji beraberinde toplumsal hayatta birçok değişim getirmektedir. Söz konusu değişimlerden biri de aktivizm özelinde yaşanmıştır. Yeni iletişim teknolojilerinin en önemli kazanımları arasında görülen; çok seslilik, yaygınlık, ulaşılabilirlik ve etkileşimlilik gibi unsurlar toplumsal sorunların daha görünür hale gelmesini sağlamış ve söz konusu sorunlara yönelik bireylerin ilgi düzeylerinin de artmasına katkıda bulunmuştur. Yeni iletişim teknolojileri sayesinde günümüzde dünyanın herhangi bir noktasında yaşanan bir hadise bile kısa zaman içerisinde bambaşka coğrafyalarda yaşamlarını sürdüren insanların bile konu bağlamında haberdar olmalarını sağlamış ve sanal ortamda bir araya gelerek seslerini duyurmalarına imkân ve olanak sağlamıştır. Marshall McLuhan’ın ifadesinden yola çıkılarak, elektronik iletişimin yaygınlaşmasıyla beraber dünyanın artık küresel bir köy haline evrildiği görülmektedir.

Dolayısıyla küresel bir hale evrilmiş olan dünyada aktivizm; dijital aktivizm olarak ifade edilirken, Aktivizm 2.0 olarak nitelendirilen dönemdeki temel unsurlar ise aktivist süreçlerin artık yeni iletişim teknolojileri, sosyal medya ve internet eliyle hayat bulduğu yönündedir. Çoban ve İnceoğlu (2015: 13), dijital aktivizmi; dijital ortamda bireylerin hayatlarını etkileyen topluma mal olmuş hadiselerde, destekçi veya muhalif tavır sergilemenin yanı sıra meseleye ilgi gösteren bireylerin tutum ve davranışlarını yönlendirme ve etkileme gayesi olarak ifade etmektedirler. Her ne kadar dijital aktivizm, geleneksel aktivizmden beslenmiş ve bu temel üzerine inşa edilerek gelişmiş olsa da söz konusu iki kavramın birbirinden ayrıldığı unutulmamalıdır. Geleneksel aktivizm, eylemlilik halini önceleyen bir başlık olarak ele alınırken, dijital aktivizm ise hem eylemlilik hem de teknoloji unsurlarını bir arada incelemektedir. Dolayısıyla dijital aktivizmin günümüz dijitalleşen çağa uyumlu bir yapıda olduğu da görülmektedir. Kuşkusuz geleneksel aktivizm pratiklerinde karşılaşılan eylem ve

gösterilere fiziksel olarak katılma ve bir çeşit aktör olarak yer alma hali, dijital aktivizmde görülmemektedir. Karşı karşıya kalınan bir hadiseye ilişkin politik bir duruş ve eylem gerçekleştirmek isteyen bireyler dijital aktivizmde; bilgisayarları, akıllı telefonları ya da tabletleri aracılığıyla çeşitli sosyal medya platformlarında, blog veya forum sayfalarında yorum yazarak, beğeni göndererek, yeniden göndererek, imza kampanyaları düzenleyerek hayata geçirmektedirler.

Dijital aktivizmden bahsedebilmek için Mary Joyce'nin üç temel gereklilik,

- a. Teknolojik altyapı
- b. Sosyal ve siyasal faktörler
- c. Ekonomik faktörler

dile getirilmeli ve dijital aktivizmin oluşumu, işlevselliği ve neticeye ulaşımının bahsedilen unsurlarla ilişkili olduğu belirtilmelidir (Turhan, 2017: 29). Kuşkusuz dijital aktivizm için teknolojik bir altyapıya sahip olmanın öncelikli gereksinim olduğu aşikardır lakin bu noktadaki önemli unsur söz konusu bir ülkedeki bireylerin internete ulaşım oranlarının ne ölçüde olduğudur. Çünkü internete ulaşımın yaygın ve ulaşılabilir ölçekte olması bireylerin birbirleriyle olan sanal iletişimlerini, eylemlilik bağlarını vb. unsurları etkileyeceği için dijital aktivizm için oldukça önemlidir. İkinci unsur ise sosyal ve siyasal faktörler olarak karşımıza çıkmaktadır. Çok seslilik, insan haklarına saygı, demokratik teamülleri içselleştirebilmiş ülkelerde dijital aktivizmin etkin bir role sahip olduğu görülürken, bahsedilenin aksine otoriter ve baskıcı ülkeler göz önünde bulundurulduğunda dijital aktivizmin herhangi bir etkinlik sahasına sahip olması beklenemez. Son olarak ise dijital aktivizm için diğer bir unsur olan ekonomik faktörler öne çıkmaktadır. Teknolojik altyapıya sahiplik kadar bireylerin teknolojiyi kullanabilecekleri ve dijital aktivizmin eylemlilik halini hayata geçirebilecekleri mecralara ulaşım için akıllı cihazlara erişimi son derece önemlidir. Gelişmiş bir teknolojik altyapıyla beraber kolaylıkla akıllı cihazlara sahip olunabilen bir toplumda dijital aktivizmin etkinliği artmaktadır. Bunun yanı sıra aktivizm kampanyalarının görünürlüğü ve geniş kitlelere yayılımı için maddi desteklerin de önemli bir rolü olduğu bilinmektedir. Geniş kesimler tarafından tanınan pop yıldızları, sporcular, bilim insanları ve entelektüel seçkinlerin kampanyalarına destek verdiği hareketler daha başarılı olmaktadır.

Yeni iletişim teknolojileriyle paralel evrimleşen aktivizmin bir türü olarak dijital aktivizm ile sosyal medya platformlarında aktif-çevrimiçi olmak terimlerini birbirinden ayırmak önemlidir zira literatür taramalarında dijital aktivizmin yeni bir olgu olarak ortaya çıkmasından kaynaklı çeşitli tanımlamaların olduğu bilinmektedir. Bireylerin sosyal medya platformlarını kullanmalarını, diğer bireyler ile etkileşim kurlarını aktivizm yapmak olarak

algılanmamalıdır. Çünkü çevrimiçi olarak söz konusu platformlarda faaliyette bulunmak bir tür aktiflik durumunu ifade etmektedir. Aktivizm ise karşı karşıya kalınan birtakım olaylar, olgular karşısında bir tavır sergilemek, eylemlilik halinde bulunmak demektir. Kuşkusuz yeni iletişim teknolojilerinin toplumsal hayata katkıları arasında ele alınabilecek olan sosyal medya platformlarının bireylerin yeni mücadele pratikleri geliştirebildikleri, biraraya gelebildikleri, seslerini daha geniş, yaygın ve etkin bir biçimde duyurabildikleri yeni ve özgün bir alan olarak ele alınabilir. Söz konusu yeni unsurlar ise beraberinde birçok kavramı ortaya çıkarmaktadır. Bunlardan öne çıkanlar ise kliktivizm, slaktivizm, hacktivizm, hashtag aktivizmi vb.'dir. Dijital aktivizmin çeşitleri olarak nitelendirilen kavramların gelişen teknoloji ve pratikler düşünüldüğünde ilerleyen süreçlerde bireylerin hayatlarında daha önemli bir yer teşkil edecekleri ve bu bağlamda tanımlamalarının gelecekteki çalışmalara katkı sunacağı düşünülmektedir.

### 1.1. Kliktivizm

İngilizce'de tıklama manasına gelen click ve aktivizm kelimelerinin bir araya gelmesiyle ortaya çıkmıştır. Eylemi gerçekleştiren kişilere ise kliktivistler denmektedir. Karşı karşıya kalınan bir hadiseye ilişkin fazla bir çaba sarf etmeksizin gelişen iletişim teknolojilerinden, internetten, sosyal medyadan ve bu mecralarda düzenlenen imza kampanyaları ve sanal miting ve gösteriler aracılığıyla eylemsel bir davranış biçimi sergilemek manasına gelmektedir. Turhan (2017: 31), bireylerin dijital platformlar aracılığıyla yaşanan durum karşısında bir şey yapmış olmak adına bir çeşit pasif eylemde bulunmaları ve bu sayede vicdanlarını rahatlatmaları olarak kliktivizmi ifade etmektedir. Kliktivizm ve slaktivizm kavramları sıklıkla bir arada kullanılsa da iki kavram birbirinden temelde ayrılmaktadır. Yegen (2014: 765), Slaktivizme göre kliktivizmin daha politik bir anlamı barındırdığını, kliktivistlerin, toplumsal faydayı daha fazla göz önünde bulundurduklarını ve böylelikle sosyal sorumluluk faaliyetlerinde daha etkin rol üstlendiklerini dile getirmektedir.

### 1.2. Slaktivizm

Bireylerin günlük yaşayışlarında sosyal medyanın kullanımlarını giderek artırması beraberinde yeni eylem formlarını da getirmektedir. Karşılaşılan olumsuz bir durumu sosyal medya platformları vasıtasıyla geniş kitlelere hızlı ve yaygın biçimde iletmek günümüzde sıklıkla karşılaşılan bir durumdur. Dolayısıyla bireylerin sosyal medya aracılığıyla gerçekleştirdikleri eylemler yeni eylemci formlarını da ortaya çıkarmaktadır ve slaktivizm bunlardan biridir. İngilizce karşılığı olarak slack, uyuşuk, gevşek anlamlarına gelirken, aktivizm ile birleştirilerek ortaya çıkmış bir kavramdır (Ürkmez, 2020: 114). Söz konusu eylemi gerçekleştiren bireye ise slaktivist denilmektedir. Ayrıca slaktivizm, miskin eylemcilik

biçimi olarak nitelendiği için söz konusu eylemi gerçekleştiren eylemcilere de miskin eylemciler denilmektedir (Yiğit ve Karayılan, 2023: 301). Bireyin fazla bir çaba göstermeksizin internet aracılığıyla kimi zaman bir beğeni, bir yorum, yeniden gönderme vb. faaliyetlerde bulunarak bir politik duruş, eylem gerçekleştirmesidir. Burada önemli olan ise tıpkı kliktivizm'deki gibi internet kullanıcısı olan bireylerin fazla bir çaba sarf etmeksizin bir eylemde bulunmalarıdır.

### **1.3.Hacktivism**

Siyasal hedefleri hayata geçirebilmek noktasında dijital ağları ve yeni medya teknolojilerini kullanmak olarak tanımlanan hacktivism, aktivizmle hackerlığın kesişmesi olarak nitelendirilmektedir (Baran, 2020: 42). Demirkıran (2013: 28), ise hacktivismi, dijital teknolojilerin ve çeşitli kodlama, programlama sistemlerinin aktivizme konu olan meseleye ilişkin eylemselliği olarak ifade etmektedir. Aynı zamanda hacktivism hareketi, karşı karşıya kalınan bir toplumsal hadiseye dikkat çekebilmek ve o konuyla ilgili kamuoyu oluşturmak adına illegal yollar ve yazılımsal kodlar doğrultusunda hedeflenen birtakım web adreslerine kullanıcıların erişimlerini engellemek adına yapılan aktivizm davranışıdır.

### **1.4.Hashtag aktivizmi**

Hashtag aktivizmi türü dijital aktivizm türleri arasında popüler olan ve dijital aktivistlerin sıklıkla başvurdukları bir yöntem olarak öne çıkmaktadır. Bu eylem türünde dijital aktivistler, aktivizme konu edindikleri hadiselerle ilgili genellikle bir kelimedenden oluşan ifadenin önüne sosyal medya platformlarında hashtag işareti kullanarak bir dijital aktivist eylem gerçekleştirmektedirler. Etimolojik olarak bakıldığında ise bu dijital aktivizm türü; hash kelimesi ile tag kelimesinin biraraya gelmesiyle ortaya çıkmaktadır. Genellikle hashtag aktivizm eylemi, sosyal medya platformları arasında yer alan X'te sıklıkla kullanılmaktadır.

## **2. Yöntem**

Sosyal bilimlerde veriler; kitaplar, dergiler, arşiv vb. raporların yanı sıra anket, gözlem ve görüşme gibi tekniklerle de elde edilebilmektedir (Tutar ve Erdem, 2020: 302). Sosyal medya kullanıcılarının kliktivizm davranışlarının analizinin yapılması ve değerlendirilmesi amacıyla gerçekleştirilen çalışmada, nasıl ve neden sorularının cevaplandırılabilmesi adına nitel veri toplama tekniklerinden olan yarı yapılandırılmış mülakat (görüşme) tekniği uygulanmaktadır. Mülakat (görüşme) tekniği, en az iki kişi arasında gerçekleşen ve katılımcıdan bilgi alabilmenin hedeflendiği bir veri toplama teknik olarak ifade edilirken, temel soruların yanı sıra görüşme esnasında yeni soruların da sorulabildiği görüşmelere yarı yapılandırılmış görüşme denilmektedir (Tutar ve Erdem, 2020: 308-309).

Araştırmanın evrenini sosyal medya kullanıcıları oluştururken, örnekleme ise BAİBÜ lisansüstü öğrencileri oluşturmaktadır. 9 Mart - 20 Mart tarihleri arasında katılımcılar ile yüz yüze görüşme gerçekleştirilmiştir. Katılımcıların belirlenmesinde en kolay, en düşük maliyetle aynı zamanda uygulanması en kolay örnekleme yöntemi olarak literatürde ifade edilen kolayda örnekleme seçilmiştir (Aktan ve Çakmak, 2020: 201). Araştırma kapsamında 10 adet BAİBÜ lisansüstü öğrencisine temel olarak aşağıdaki sorular yöneltilmiştir:

- Aktivist eylemlere katılırken geleneksel aktivist araçları mı yoksa dijital aktivist araçları mı tercih ediyorsunuz?
- Dijital imza kampanyalarına katılarak neyi amaçlıyorsunuz?
- Dijital aktivist faaliyetlerin yararlı olduğuna ve başarıya ulaştığına inanıyor musunuz?
- Dijital aktivist eylemlere katıldığınızda hangi duyguyu yoğunlukla hissediyorsunuz?
- Dijital aktivist eylemlere katıldığınızda kendinizi aktivist olarak tanımlıyor musunuz?
- Katıldığınız elektronik imza kampanyasının ardından gerçekleştirilecek geleneksel aktivist eyleme katılıyor musunuz?

Söz konusu soruların hazırlanmasında sosyal medya kullanıcısı katılımcıların bir dijital aktivizm türü olan kliktivizm davranışlarının analizini saptamak ve bu bağlamda değerlendirmeler yapabilmek için temel sorular ve alt sorular üretilmiştir.

### 3. Bulgular ve Yorum

Gerçekleştirilen çalışma kapsamında sosyal medya kullanıcılarının kliktivizm davranışlarının analizini yapmak hedeflenmektedir. Yarı yapılandırılmış mülakat yöntemi ile elde edilen bulgular yorumlanmaktadır.

**Tablo 1. Katılımcıların Demografik Özellikleri**

	<b>Cinsiyet</b>	<b>Yaş</b>	<b>Bölüm</b>
<b>K1</b>	Kadın	26	İletişim Bilimleri
<b>K2</b>	Erkek	27	İletişim Bilimleri
<b>K3</b>	Kadın	29	İletişim Bilimleri

<b>K4</b>	Kadın	27	İletişim Bilimleri
<b>K5</b>	Kadın	32	İletişim Bilimleri
<b>K6</b>	Erkek	45	İletişim Bilimleri
<b>K7</b>	Erkek	24	İletişim Bilimleri
<b>K8</b>	Erkek	25	İletişim Bilimleri
<b>K9</b>	Kadın	26	İletişim Bilimleri
<b>K10</b>	Kadın	25	İletişim Bilimleri

Yüz yüze mülakat gerçekleştirilen her bir katılımcı “K1, K2 ...” olarak kodlanmıştır. Katılımcılardan elde edilen veriler de bu biçime uygun olarak aktarılmaktadır. Katılımcıların demografik özellikleri Tablo 1’de yer aldığı biçimdedir.

### **3.1.Katılımcıların Aktivizm Türü Tercihleri ve Kendilerini Tanımlama Biçimlerine Dair Bulgular**

Dijitalleşmenin giderek hız kazandığı ve buna bağlı olarak yaşam pratiklerinde birtakım dönüşümlerin yaşandığı ortam içerisinde aktivizm tercihlerinde de değişimlerin yaşanması olağan bir durumdur. Bu bağlamda katılımcılara geleneksel aktivist protestoları mı yoksa dijital aktivist protestoları mı tercih ediyorsunuz, şeklinde bir soru yöneltmiştir. Katılımcıların büyük çoğunluğu dijital aktivist eylemleri tercih ettiklerini dile getirirken, küçük bir kısmı ise her ikisini de tercih ettiklerini belirtmişlerdir.

Konu hakkında K2 “*Geleneksel aktivist eylemler uzun yıllardır alıştığımız ve daha etkili olduğunu düşündüğüm eylem biçimi. Dolayısıyla geleneksel aktivist eylemlere katılmayı sürdürüyorum ancak dijitalleşmenin yaşandığı çağımızda kuşkusuz dijital aktivist eylemler de önemli etki yaratıyor. Hem geleneksel hem de dijital aktivist protestolara katılıyorum*” şeklinde görüş belirtirken, K3 ise “*Dijital aktivist eylemleri tercih ediyorum. Çünkü günümüzde neredeyse her birey dijital ortamda uzun zaman geçiriyor ve orada bir eylemin görünürlüğü daha önemli etkiler yaratıyor*” şeklinde yanıt vermiştir.

Katılımcıların yanıtlarından yola çıkılarak günümüzde geleneksel aktivist protestoların dijital aktivist protestolar kadar çok ilgi görmese de etkisini sürdürdüğüne ve katılımcıların hala ilgisinin devam ettiğine dair görüşlerin yer aldığı görülmektedir. Aktivist eylemlere katılan katılımcılara ek olarak kendinizi aktivist olarak tanımlıyor musunuz şeklinde soru yöneltilmiş ve hem dijital hem de geleneksel aktivist eylemlere katıldıklarını belirten katılımcıların kendilerini aktivist olarak tanımladıkları, dijital aktivist eylemlere katılan katılımcıların ise büyük çoğunluğunun kendilerini aktivist olarak tanımlamadıklarına dair görüşleri ifade edilmiştir.

Konu ile ilgili olarak K6 *“Dijital aktivist eylemlere katılmayı tercih eden biri olarak kendimi aktivist olarak tanımlamayı doğru bulmuyorum. Kendimi aktivist olarak tanımlamam için geleneksel aktivist protestolara katılmanın daha doğru olacağını düşünüyorum. Oturma eylemleri, sokak yürüyüşleri ve protestolara katılmadığım için kendime aktivist diyemem”* şeklinde yanıt verirken, K8 ise *“Sıklıkla online imza kampanyalarına katılarak birçok eyleme destek olduğumu düşünüyorum. Dolayısıyla kendimi aktivist olarak görüyorum”* şeklinde görüş bildirmiştir.

### **3.2.Dijital Aktivist Eylemlere Katılımdaki Motivasyonlar**

Araştırmanın amaçları arasında yer alan sosyal medya kullanıcıların kliktivizm davranışlarının analizini saptamak bağlamında dijital aktivist eylemlere katılımındaki temel motivasyonu değerlendirebilmek için katılımcılara bu bağlamda iki soru yöneltilmiştir. Öncelikli olarak dijital aktivist eylemlere neden katıldıkları sorulmuştur. Katılımcıların büyük çoğunluğu sorunun çözümüne katkıda bulunmak için katıldıklarını belirtirken, bir katılımcı gündemi takip etmek, bir katılımcı ise farkındalık yaratmayı amaçladığını ifade etmiştir.

Konu ile ilgili K9 *“Toplumun büyük kesiminin yaşadığı bir sorun hakkında dijital ortamda düzenlenen bir eylem biçimine destek olarak o sorunun çözümüne katkıda bulunmak için çaba gösterdiğimi düşünüyorum”* şeklinde görüş bildirirken, K10 ise *“Aktivist eylemlere elimden geldiği kadar destek vererek ve eylemleri sosyal medya platformlarımda paylaşarak daha çok kişinin konu hakkında bilgi edinmesini sağlıyorum. Eylemlere katılmamdaki temel amaç ise eyleme neden olan sorun ya da konu hakkında farkındalık yaratabilmek. Bunu ifade ettiğim üzere sosyal medya paylaşımlarım aracılığıyla gerçekleştirmeye çalışıyorum”* şeklinde yanıt vermiştir.

Katılımcıların dijital aktivist eylemlere katılımlarındaki motivasyonları belirlemek için ikinci olarak ise dijital aktivist eylemlere katıldıklarında hangi duyguyu daha yoğunlukla hissettikleri sorusu yöneltilmiştir. Katılımcıların çoğunlukla bilinçli yanıtını verdikleri ve buna

ek olarak üç katılımcının duyarlı, bir katılımcının ise sorumluluk sahibi hissediyorum şeklinde yanıt verdiği görülmektedir.

Konu ile ilgili K1 “*Aktivist eylemlere katıldıktan sonra yoğunlukla hissettiğim duygu sorumluluk sahibi biri olduğum şeklinde. Çünkü toplumun büyük kesimlerini ilgilendirdiğini düşündüğüm sorun karşısında birçok insanın aksine sorunun çözümüne katkı sunmak için imza kampanyasına destek verdiğimde ya da sosyal medyada bir paylaşım yaptığımda kendimi diğer insanlara nazaran daha sorumlu görüyorum*” şeklinde görüş belirtirken, K6 “*Sokak hayvanları ile ilgili internette gördüğüm tüm kampanyalara katılmaya çalışıyorum. Bir canlının hayatı söz konusu olduğunda maalesef toplum beni ilgilendirmiyor deyip umursamazlık yapabiliyor. Ben ise bu durum karşısında internette verdiğim destekle sokak canlılarının yaşam hakkına duyarlı yaklaştığımı düşünüyorum*” şeklinde yanıt vermiştir.

Özetle katılımcıların sorulara belirttikleri yanıtlardan yola çıkarak sosyal medya kullanıcıların dijital aktivist eylemlere katılırlarken sorunların çözümüne katkıda bulunmak amacıyla hareket ettikleri ve katılımlarının ardından yaşadıkları yoğun duygunun ise bilinçli ve duyarlı olduğu saptanmıştır. Buradan yola çıkarak sosyal medya kullanıcıların dijital aktivist eylemlere katılımlarındaki motive edici unsurun aktivist eylemin temel unsuru olarak görülen “sorunun” çözümüne katkıda bulunmak olduğu ifade edilebilir. Ayrıca kullanıcıların dijital aktivist eylemi gerçekleştirdiklerinde hissettikleri duygu durumlarında, kendilerini bilinçli ve duyarlı hissetmeleri arasında bir ilişki olduğu belirtilebilir.

### **3.3.Dijital Aktivizm Eylemini Destekleyenlerin Eylemin Geleneksel Aktivizme Dönüşümdeki Katılımları**

Dijitalleşmenin yaşam pratiklerini kolaylaştırdığı görüşü günümüzde hâkim kanıdır lakin söz konusu iş kolaylaştırmanın bireyleri tembelleştirebileceğine yönelik tartışmalar da bu bağlamda süregelmektedir. Dolayısıyla bir dijital aktivizm türü olarak ifade edilen klikativizm ve slaktivizmin kullanıcıları tembel aktivistliğe itebileceği düşünülmektedir. Dijital aktivizm eylemlerine katılım gösteren katılımcıların söz konusu eylemin geleneksel aktivizme dönüştüğünde bahse konu olan tembellik belirtisini gösterip göstermeyeceklerine yönelik bulguları elde edebilmek için bir soru sorulmuştur. Katılımcılardan yalnızca biri destek verdiği aktivist eylemin geleneksel eyleme dönüşümünde katılacağını belirtirken, dokuz katılımcı ise katılmayacağını ifade etmektedir.

Konu ile ilgili K1 “*Dijital aktivist eylemi tercih etmemdeki en önemli neden daha kolay katkı sunabilmem ve zamandan tasarruf edebilmem. Dolayısıyla katıldığım imza kampanyası yürüyüşe ya da oturma eylemine dönüşürse katılım sağlamam*” şeklinde cevap verirken, K5 ise “*Geleneksel aktivist eylemlerin birçoğunda yaşanan polis müdahalesi ya da şiddet unsuru beni*



*fazlasıyla tedirgin ediyor. Dijital dünyada kendimi daha güvende hissediyorum ve orada gerçekleştirdiğim eylemden bir zarar göreceğimi düşünmüyorum. Geleneksel aktivist eylemlere katılmayı düşünmüyorum” şeklinde görüş bildirmektedir. Konu ile ilgili K2 “Katıldığım dijital aktivist protesto ilerleyen süreçte geleneksel bir protestoya dönüşürse elimden gelen katkıyı sağlayacağım. Dolayısıyla geleneksel aktivist eyleme katılırım” şeklinde görüş ifade etmektedir.*

Genellikle dijital aktivist eylemlerin tercih edilmesindeki öne çıkan unsur olan tembelliğin katılımcıların ifadeleri ile elde edilen bulgularla desteklendiği ifade edilebilir. Dijital aktivist eylemlere destek veren, katılım sağlayan sosyal medya kullanıcılarının eylemin, geleneksel aktivist eyleme dönüştüğünde destek vermemesinde tembelliğin yanı sıra güvenlik endişesinin de öne çıktığı K5’in ifadelerinden yola çıkarak ifade edilebilir.

### **3.4.Dijital Aktivist Eylemlerin Başarıya Ulaştığına Dair Bulgular**

Aktivist eylemlerin gerçekleşmesindeki temel unsur hiç kuşkusuz karşı karşıya kalınan ve kimi zaman toplumun bir bölümünü kimi zaman ise büyük bölümünü ilgilendiren bir sorun, aksaklık ya da yanlış uygulamadır. Dolayısıyla karşı karşıya kalınan bu durumun çözümü için politik erki, karar alıcıları harekete geçirmek ve toplumda farkındalık yaratabilmek için grupların hareketleri, aktivizm olarak ifade edilmektedir (Önder, 2016: 31). Söz konusu eylemlerin günümüzde dijital ortama taşınması ve bu yolla kitlelerin harekete geçirilmesi çabası yararlı oluyor ve başarıya ulaşıyor mu sorusunu da beraberinde getirmektedir. Konu ile ilgili katılımcılara, katıldıkları dijital aktivist eylemlerin yararlı olduğunu ve başarıya ulaştığını düşünüp düşünmedikleri sorusu sorulmuştur. Katılımcılardan biri kısmen inandığını belirtirken, dokuz katılımcı ise inandıklarını ifade etmişlerdir.

Konu ile ilgili olarak K6 “*Dijital aktivist eylemlerin oldukça yararlı olduğunu düşünüyorum. İnsanların birçoğunun gündemi internet tabanlı uygulamalardan takip ettiklerini düşünürsek burada yer alan imza kampanyalarının, sosyal medya paylaşımlarının, afişlerin, videoların toplumda yankı uyandırdığını görüyoruz. Dolayısıyla kesinlikle yararlıdır diyebilirim. Sonuçlarının da bu doğrultuda başarılı olduğunu düşünüyorum. Ne kadar çok insan dijital aktivist eylemlere destek verirse başarı oranı da o kadar artacaktır”* şeklinde görüş bildirirken, K10 “*İnternette gerçekleştirdiğimiz paylaşımlar özellikle twitterdan yapılan hashtag kullanılan twitler, yetkililerin ilgisini çekiyor. Diğer kullanıcıların da destekleriyle twitler kısa sürede hızla yayılıyor ve gerek Türkiye’den gerekse dünyanın birçok noktasından insanların desteğini alıyor. Dolayısıyla dijital aktivist eylemler kesinlikle yararlıdır diyebilirim. İnternette gerçekleştirdiğimiz bu protestoların sonuçları da başarılı oluyor. Sokakta yürüyüş yaptığımızda kısıtlı kişiye sesimizi ulaştırırken, internet aracılığıyla yaptığımız eylemler tüm*

*dünyadan duyuluyor ve yetkililerimiz bu yönde olumlu kararlar alabiliyorlar. Böylelikle başarıya ulaşabiliyoruz” şeklinde görüş ifade etmektedir.*

Bu soruya K8 *“Dijital aktivist eylemlerin birçoğuna katılım gösteriyorum. Katıldığım eylemlerin ne kadar hızla etkileşim aldığını, yayıldığını ve insanların ilgisini çektiğini internet sayesinde gözlemlene imkanına da sahibim. Desteklediğim eylemlerin birçoğunda başarıya ulaştığımızı görmüş olmama rağmen henüz başarılı sonuçlanmayan ve uzun süredir devam eden imza kampanyalarının olduğunu da biliyorum. Bu yüzden dijital aktivist eylemlerin kısmen başarıya ulaştığını düşünüyorum”* biçiminde cevap vermiştir.

Araştırmaya katılan katılımcıların cevaplarından elde edilen bulgular doğrultusunda dijital aktivist eylemlerin başarıya ulaştığına yönelik kanının güçlü olduğu ifade edileceği gibi sıklıkla hız, sürat kavramıyla beraber anılan internet ortamında bile tıpkı gerçek dünyada olduğu üzere bir eylemin sonuca ulaşımının zaman alacağı görülmektedir. K8’in ilgili soruya verdiği yanıtlar, bu görüşü destekler niteliktedir.

#### **4. Sonuç ve Değerlendirme**

Dijitalleşmenin bir yansıması olarak insanların sanal dünyada geçirdikleri zamanın giderek artması kuşkusuz davranışların ve eylemlerin de dönüşüm geçirmesini beraberinde getirmektedir. Bu durumun bir yansıması olarak kişiler arası iletişim, etkileşim, gruplaşma ve sosyalleşme gibi unsurlar da web tabanlı ortamlarda kendini gösterdiği görülmektedir. Yaşam pratiklerinin dijitalleşmeye başladığı günümüz çağında aktivizm gösterilerinin de web tabanlı platformlara taşınması ilgili alan ile ilgili çalışmaların gerçekleştirilmesi bağlamında önemlidir.

Katılımcıların yanıtları doğrultusunda elde edilen hususlar göstermektedir ki sosyal medya kullanıcılarının klicktivizm eylemini gerçekleştirmelerindeki temel unsur karşı karşıya kalınan sorunların çözümüne katkı sunma gayreti içerisinde hareket etmeleridir. Klicktivizm eylemini gerçekleştirdiklerinde ise kendilerini bilinçli ve duyarlı olarak hissetmektedirler. Yılmaz ve ark. (2015) çalışmalarının neticesinde elde ettiği verilerde dijital aktivist eylemi gerçekleştirenlerin çözüm odaklı hareket ettikleri görülmektedir. Dolayısıyla çalışma sonuçlarının literatürle örtüştüğü görülmektedir. Ayrıca katılımcıların dijital aktivist eylemleri (sanal paylaşımlar, online imza kampanyaları, dijital mitingler vb.), geleneksel aktivist eylemlere (oturma eylemi, yürüyüşler, sokak protestoları vb.) oranla daha çok tercih ettikleri görülmektedir. İletişim teknolojilerinin hızla yaygınlaşması ve web tabanlı haberleşmenin giderek artmasını kuşkusuz bireylerin internette geçirdikleri sürelerin artmasını da sağlamıştır. Görece fikir hürriyetinin sağlandığı internet ortamı, aktivist gösterilerin de dijital ortamlara taşınmasını ve bireylerin dijital örgütlülüğünün, eylemliliğinin önünü açmaktadır.

Ayrıca katılımcıların yanıtları doğrultusunda internet ortamında gerçekleştirilen dijital aktivist gösterinin ilerleyen süreçte geleneksel aktivist eyleme dönüşmesi durumunda katılımcıların bu protestoya fiilen katılmayacağı verisine ulaşılmaktadır. Elde edilen sonuç doğrultusunda dijital aktivizm davranışının bireyleri tembelliğe iteceğine yönelik literatürde yer alan endişelerin Turhan (2017), Gürel ve Nazlı (2019) haklılık payını koruduğu görülmektedir. Araştırma sonuçlarından elde edilen bir diğer veri ise dijital aktivist eylemini gerçekleştiren katılımcıların kendilerini aktivist olarak tanımlamaları ve dijital aktivist eylemlerinin başarıya ulaştığı görüşünü bildirmeleridir. Literatürde toplumun sorun olarak gördüğü durum karşısında, politika yapıcılar ve ilgilileri hareke geçirmek ve çözüme ulaşmak amacıyla aktivizm hareketlerine fiilen katılan kişi aktivist olarak tanımlanırken Tuna ve Türkölmez (2023), dijital aktivizm eylemliliğini gerçekleştiren kişilerin işe yaramayan aktivistler olarak ifade edildiği görülmektedir. Dolayısıyla katılımcılardan elde edilen veriler bu yönüyle literatürle uyumsuzdur.

Gerçekleştirilen çalışma Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi (BAİBÜ) lisansüstü öğrencileri ile sınırlıdır. Bundan sonra gerçekleştirilecek çalışmalarda lisans ve ön lisans okuyan ve web tabanlı platformların kullanımına daha erken entegre olabilmiş, dijital yerliler olarak adlandırılan kuşak ile gerçekleştirilmesi yerinde olabilir. Ayrıca katılımcılara kullanılan dijital aktivist platformları, sanal örgütlenmedeki engeller konularına dair sorular yöneltilmemiştir. İlerideki çalışmalarda bu sorular bağlamında bir araştırma gerçekleştirilmesinin faydalı olacağı düşünülmektedir.

## Kaynakça

- Aktan, E.; Çakmak, V. (2020). "Üniversite Öğrencilerinin Bakış Açısıyla Yaşanabilir Bir Kent Olarak Aksaray: Sorunlar ve Çözüm Önerileri". *Simetrik İletişim Araştırmaları Dergisi*, 201.
- Baran, A., G. (2020). Dijital Aktivizm ve Gençlik. A. Baran, O. Hazer, & Ö. Serhat içinde, *Gençlik ve Dijital Çağ* (s. 42). Ankara: Hacettepe Üniversitesi.
- Çoban, S.; İnceoğlu, Y. (2015). *İnternet ve Sokak*. İstanbul: Ayrıntı.
- Demirkıran, P. (2013). Hacktivizm. A. R. Keleş, & Y. Sal içinde, *Hack Kültürü ve Hacktivizm* (s. 28). İstanbul: Alternatif Bilişim.
- Gürel, E.; Nazlı, A. (2019). "Dijital Aktivizm: Change.org Kampanyaları Üzerine Bir Analiz". *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 187-206.
- Karagöz, K. (2013). "Yeni Medya Çağında Dönüşen Toplumsal Hareketler ve Dijital Aktivizm Hareketleri". *Communication and Diplomacy*.
- Önder, H. B. (2016). "Dijital Kültür ve Dijital Aktivizm Karşısında Stratejik Halkla İlişkilerin Değişen Durumu". *Orta Karadeniz İletişim Çalışmaları Dergisi*, 31.
- Tuna, C.; Türkölmez, O. (2023). "Yeni Toplumsal Hareketler ve Dijital Aktivizm". *Kamu Yönetimi ve Politikalar Dergisi*, 222.

- Turhan, D. G. (2017). "Dijital Aktivizm". *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 29.
- Ürkmez, D. (2020). "Dijital Aktivizm Olarak Sosyal Medyada Boykot Çağruları: Watsons Krizi Örneği". *İstanbul Gelişim Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 114.
- Tutar, H.;Erdem, A. T. (2020). *Örnekleriyle Bilimsel Araştırma Yöntemleri ve SPSS Uygulamaları*. Ankara: Seçkin.
- Yegen, C. (2014). "Bir Dijital Aktivizm Biçimi Olarak Slaktivizm: Change.org Örneği". *Karadeniz Teknik Üniversitesi İletişim Araştırmaları Dergisi*, 765.
- Yılmaz, B.; DüNDAR, G.; Oskay, T. (2015). "Dijital Ortamda Aktivizm: Online İmza Kampanyalarına Katılım Davranışlarının İncelenmesi (Kocaeli Üniversitesi İletişim Fakültesi Öğrencileri Üzerine Bir Araştırma)". *International E-Journal*.
- Yiğit, İ.; Karayılan, G. (2023). "Planlanmış Davranış Teorisinin Slaktivizme Etkisi: Twitter Kullanıcıları Üzerine Bir Araştırma". *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 301.